

ВПЛИВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА РЕЗУЛЬТАТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ (НА ПРИКЛАДІ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті запропоновано ознаки негативного впливу зовнішнього середовища на результати функціонування регіональної економічної системи на конкретному прикладі. Автором надано прогнозні орієнтири щодо функціонування економічної системи за наявності зовнішніх несприятливих умов.

The signs of the negative influencing of external environment on the results of functioning of the regional economic system on a concrete example are offered in the article. Author gives the prognosis reference points concerning the functioning of economic system at existing unfavorable terms.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Стрімкі зміни зовнішнього середовища в умовах глобалізації та впливу світової фінансової кризи загострюють та надзвичайно актуалізують питання, пов'язані із забезпеченням стійкості функціонування економічних систем будь-якого рівня, але найбільш яскраво проявляються на рівні регіональних економічних систем. Особливого значення у цьому зв'язку набуває проблема своєчасного виявлення потенційних загроз, що можуть стати критичними у разі посилення негативної дії зовнішніх факторів.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Дослідженню позитивних тенденцій руху територіальних економічних систем присвячено наукові праці В. М. Василенка [1, с.56-69]; проблематику менеджменту регіонального економічного розвитку у сучасних умовах трансформації України порушено в монографії Т. В. Уманець [2, с.256-312]; питання функціонування регіону в контексті інноваційного розвитку розглянуто в дослідженнях Г. О. Копосова, М. В. Шарко [3, с.14-23]; вплив зовнішніх факторів на розвиток території визначено в роботі Л. В. Руденко [4, с.5-9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Широке висвітлення в наукових працях питань регіонального розвитку надає всебічну інформацію, проте подальшого дослідження вимагають питання забезпечення стійкості економічних систем до негативного впливу зовнішнього середовища, що набуває особливої актуальності в умовах глобальної фінансової кризи.

Постановка завдання. Окреслене коло невирішених питань зумовлює мету статті, що розглядається як визначення проявів негативного впливу зовнішнього середовища на результативність функціонування регіональних економічних систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна система за територіальним аспектом, типом процесів, очікуваними результатами, характером взаємодії елементів, визначається як сукупність елементів, що пов'язані та взаємодіють на визначеній адміністративним поділом території, які під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів формують та розвивають систему продуктивних сил [1, с.10]. Зовнішнє середовище впливає на результати функціонування регіональних економічних систем через дію політичних, інституціональних, природно-географічних та економічних факторів [1, с.10]. Означений перелік факторів може бути розширений, зокрема, в роботі Л. В. Руденко до зовнішніх факторів, що впливають на розвиток території, віднесено також інноваційні процеси та процеси глобалізації [4, с.6]. Означений перелік зовнішніх факторів дозволяє конкретизувати джерела впливу зовнішнього середовища на результати функціонування економічних систем.

Негативний вплив фінансової кризи на економіку країни в цілому та окремих її регіонів зокрема засвідчили підвищену чутливість національної та регіональних економічних систем до зовнішніх факторів, що пояснюється глобальним характером, що притаманний сучасним економічним відносинам. Негативну дію зовнішніх факторів доцільно дослідити на прикладі економічної системи Донецького регіону, важливість якого для економіки країни полягає у наявності сформованого промислового комплексу з високим рівнем концентрації галузей важкої індустрії, розвиненою виробничою, науковою і соціальною інфраструктурою, великою чисельністю населення тощо.

Характеризуючи економічну систему регіону на підставі даних офіційних статистичних джерел [5, с.123-186; 6, с.234-247; 7, с.159-178; 8, с.65-89; 9, с.162-202; 10, с.396-421; 11, с.458-501] слід зазначити, що близько 10% наявного населення України проживає в самій Донецькій області, в тому числі – понад 10% загальної чисельності економічно активного населення, більше 7% – загальної чисельності працездатного населення. В адміністративних межах регіону сконцентровано близько 10% загальної вартості основних засобів, розташовано більше 7% загальної кількості суб'єктів за ЄДРПОУ, на яких зайнято понад 11% загальної чисельності найманих працівників.

Важливість дослідження впливу зовнішнього середовища на результати функціонування економічної системи на прикладі саме Донецької області додатково підтверджується тим фактом, що на долю промислового сектору регіону припадає близько 20% загальнодержавного обсягу реалізації промислової продукції, що зумовлює істотний вплив на результати національної економіки.

Пошук джерел формування позитивної динаміки обсягів реалізації промислової продукції протягом 2003-2008 рр. виявив взаємозв'язок з діяльністю підприємств області на зовнішньому ринку - за відсутності об'єктивних причин для стрімкого нарощування обсягів виробництва (високий рівень морального та фізичного зносу основних засобів) позитивної динаміки було досягнуто за рахунок інтенсивної зовнішньоекономічної діяльності. В загальній структурі реалізованої промислової продукції Донецької області майже 50% спрямовується на зовнішній ринок, оскільки в регіоні сконцентровано найбільшу кількість підприємств-експортерів, що постачають власну продукцію на світові ринки – ВАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча» (м. Маріуполь), ВАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь» (м. Маріуполь), ВАТ «Азовзагальмаш» (м. Маріуполь), ВАТ «Маріупольський завод важкого машинобудування» (м. Маріуполь); ЗАТ «Донецьксталь» – металургійний завод» (м. Донецьк), Корпорація «Індустріальний Союз Донбасу» (м. Донецьк), ЗАТ ММЗ «Істіл (Україна)» (м. Донецьк); ВАТ «Концерн Стирол» (м. Горлівка), ЗАТ «НКМЗ» (м. Краматорськ) та багато інших (рис. 1).

Рис. 1. Розподіл промислової продукції Донецької області за ринками реалізації

Високий рівень залежності регіональної економічної системи від інтенсивності експортної діяльності може бути ідентифікований як зовнішній фактор загрози, що поглиблюється локалізацією експортного потенціалу переважно в двох містах області - Донецьк та Маріуполь. При цьому, сформована структура експорту Донецької області характеризується переважанням сировинної групи товарів, що зумовлює високий рівень залежності від попиту та ціни на вузькому сегменті ринку – зміни вартості реалізованої промислової продукції збігаються у часі з коливанням цін на недорогі метали та вироби з них, що посідають більше 70% в загальній структурі експорту області (2003-2004 рр. характеризувалися майже дворазовим зростанням ціни на експортовані товари, з 2008 р. спостерігається незмінність світових цін на металопродукцію при зменшенні попиту). Зокрема, розрахунки, проведені з використанням сертифікованого Держбудом України спеціалізованого програмного комплексу версій 2003-2009 років «АВК-3» (автоматизований випуск кошторису) та «АВК-5», виявили, що вартість однієї тони сортового гарячекатаного прокату зі сталі вуглецевої звичайної якості марки Ст0 (обрано у якості прикладу довільним чином), становила: в 2003 р. – 1411,97 грн.; в 2004 р. – 2473,39 грн. (зростання на 75%); в 2005 р. – 3128,76 грн. (зростання на 27%); в 2006 р. – 3473,84 грн. (чергове збільшення на 11%); в 2007 р. – 3473,84 грн. (зміни відсутні); в 2008-2009 роках – 3478,61 грн. (незначне збільшення порівняно з 2007 роком на 0,14%).

Додатковим випробуванням для економічної системи Донецького регіону стане можливе приєднання України до Зони вільної торгівлі з Європейським Союзом, наслідком чого може виступити впровадження обмежень для вітчизняного експорту з боку країн СНД - учасників Митного Союзу (Російська Федерація, Білорусь, Казахстан). Поєднання впливу політичних та економічних факторів в означеному випадку провокуватиме скорочення надходжень іноземної валюти від експортних операцій, зменшення обсягів виробництва товарів через скорочення ринків збуту, зростання рівня безробіття та посилення соціальної напруги у суспільстві. На підтвердження означеної думки виступає структура експорту за географічною спрямованістю (рис. 2).

Недостатність інформації про умови вступу України до Зони вільної торгівлі з Європейським Союзом та Митного Союзу суттєво обмежує достовірність прогнозів та не дозволяє зробити однозначний висновок про перспективи членства України в означених проектах. Проте важливим фактом виступає скорочення частки експорту до Європейського Союзу, серед країн якого зацікавленість у продукції підприємств Донецької області зафіксована переважно з боку колишніх країн соціалістичного табору – нещодавніх членів ЄС (Латвія, Болгарія, Польща).

Сформована структура експорту Донецької області наочно відображає концентрацію споживачів у країнах Азії (Китай, Ліван, Індія, Індонезія, Корея), Африки (Єгипет), Америки (до 2008 року – значна частина експорту припадала на Сполучені Штати Америки, з 2009 – на Віргінські та Британські острови). Питома частка експорту у країни СНД складає близько третини загального обсягу експорту продукції підприємств Донецької області – серед споживачів найбільший інтерес зафіксовано з боку країн Митного Союзу – Російської Федерації, Казахстану та Білорусі (сумарна частка експорту в означені країни перевищує 80% від загального потоку експорту в країни СНД). Загалом питома вага експорту Донецької області у країни СНД та інші країни світу перевищує 70% та характеризується позитивною динамікою, що надає змогу визначити оптимальний вектор розвитку – для регіону він, безперечно, полягає у східному напрямі.

Виявлені факти зумовлюють високий ступінь залежності економіки Донецької області від попиту на вузький сегмент товарної продукції, що суттєво обмежує самодостатність регіональної економічної системи, ускладнює прогнозованість її розвитку та загрожує стійкості функціонування через незахищеність від негативних змін попиту на зовнішньому ринку. При цьому, у сучасній науковій літературі наголошується: «...від того наскільки спроможна економіка регіону задовольняти потреби його населення залежить рівень його самодостатності».

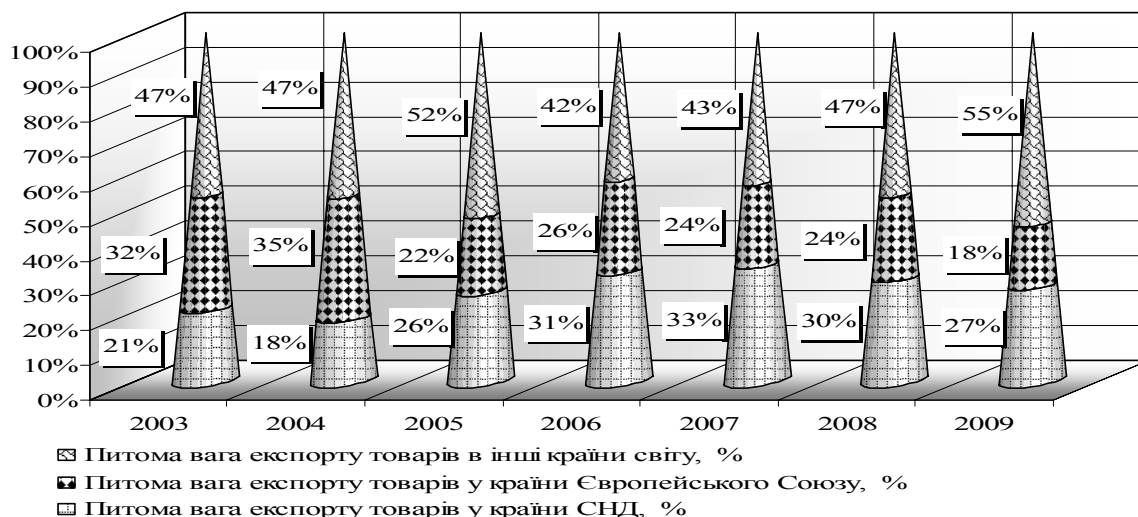

Рис. 2. Структура експорту Донецької області за географічною спрямованістю

З метою забезпечення самодостатності регіону на різних рівнях докладається маса зусиль, спрямованих на залучення інвестицій в економіку оскільки «...нарощування та ефективне використання інвестиційних ресурсів – один з важливіших чинників забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни та регіонів» [2, с.239].

Самодостатність регіону повинна базуватися на раціональному розміщенні інвестицій в стратегічно важливі об'єкти, що надає змогу зменшити рівень безробіття, забезпечити належний рівень доходів домогосподарств, наслідком чого виступатиме зростання купівельної спроможності населення.

Важливим моментом в цьому зв'язку виступає якість та привабливість продукції вітчизняного виробництва, оскільки спрямування доходів домогосподарств на закупівлю імпортованих товарів не забезпечує позитивних зрушень у вітчизняній економіці. Саме тому доцільним є визначення співвідношення динаміки прямих іноземних інвестицій та імпорту товарів (рис. 3).

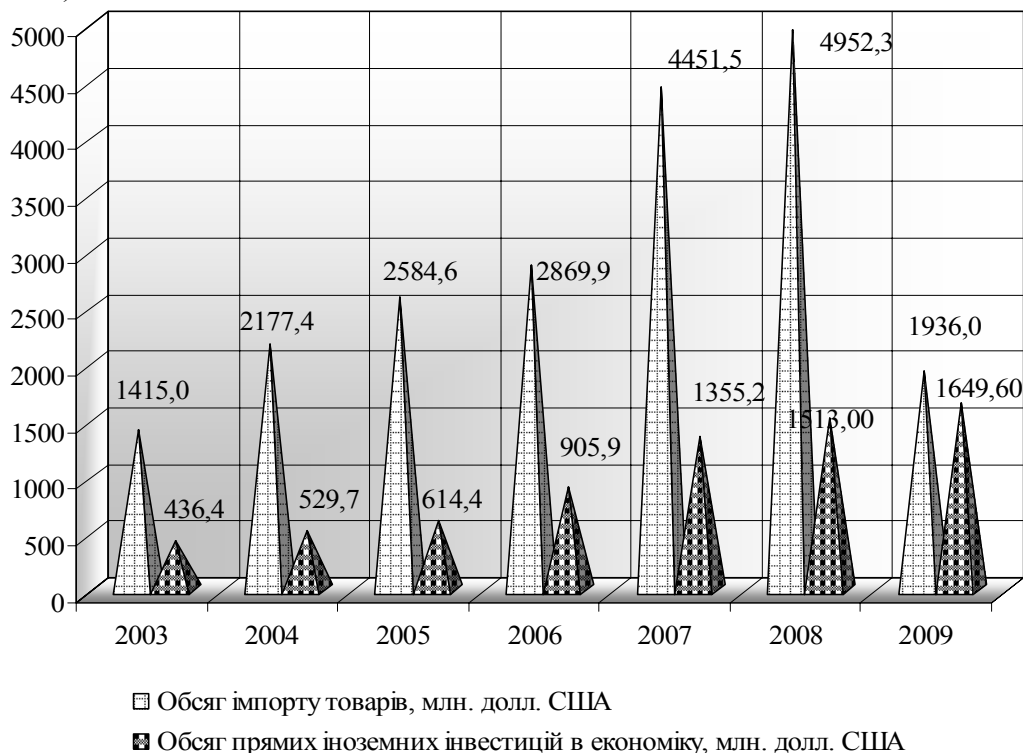

Рис. 3. Динаміка обсягу прямих іноземних інвестицій та обсягу імпорту товарів

При недостатності власних інвестиційних ресурсів обмежується розвиток економіки, що вимагає залучення іноземних інвестицій [3, с. 15]. При цьому, отримані результати додатково засвідчили негативні зміни, що відбуваються під впливом зовнішнього середовища в регіональній економічній системі. Зокрема, протягом 2003-2009 рр. спостерігається значне перевищення обсягів імпорту товарів над обсягами прямих іноземних інвестицій – можливим є припущення про спрямування прямих іноземних інвестицій за межі реального сектору економіки, що посилює загрозу втрати важливих секторів внутрішнього ринку, призводить до фіксації встановлених технологічних укладів, обмежує самодостатність територіальної економічної системи оскільки сприяє виведенню валютних накопичень за межі системи та стимулює закордонного виробника.

Позитивним чином може бути охарактеризована виявлена тенденція до скорочення імпорту на тлі стабільної позитивної динаміки показника обсягу прямих іноземних інвестицій, що дозволяє прогнозувати спрямування потоків прямих іноземних інвестицій на впровадження нових прогресивних технологічних процесів, освоєння нових видів продукції, наслідком чого стане зростання можливостей вітчизняних підприємств у задоволенні потреб внутрішнього ринку на імпортовані раніше групи товарів.

Визначаючи обсяги та тенденції прямих іноземних інвестицій важливим є одночасне дослідження динаміки такого показника як обсяг інвестицій з економіки в економіку країн світу (рис. 4).

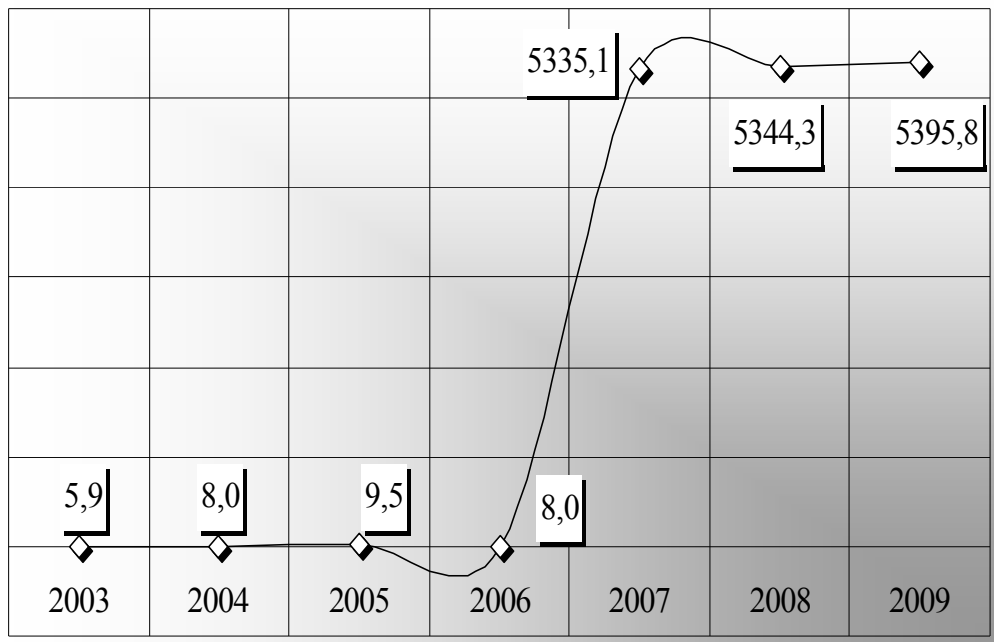

Рис. 4. Динаміка інвестицій з економіки Донецької області в економіку країн світу, млн. дол. США

Графічне відображення динаміки інвестицій з Донецької області в економіку країн світу засвідчила різке та масивне виведення коштів. Отримані результати могли стати наслідком негативного впливу сукупності факторів – політичних, економічних, інституціональних. Нестабільна політична ситуація в країні, загроза реприватизаційних процесів, значне зростання цін на імпортовані енергоносії зумовили виведення капіталу з економіки області протягом 2008-2010 років на загальну суму більше 16 млрд. дол. США.

Величина виведеного з економіки капіталу більше ніж у два рази перевищує суму прямих іноземних інвестицій в область, що були отримані за останні 9 років (2002-2010 рр.), в десятки разів перевищує доходи обласного бюджету та майже дорівнює сумі коштів,

що отримані Україною в межах програми кредитування Міжнародним валютним фондом.

Результатом загострення негативного впливу зовнішнього середовища на функціонування регіональної економічної системи стає дестабілізація економічної ситуації, що має прояв у скороченні валового регіонального продукту; збільшенні чисельності безробітних; уповільненні темпів зростання номінальної заробітної платні тощо.

Висновки і перспективи подальших розробок. Проведене дослідження проявів впливу зовнішнього середовища на результати функціонування регіональних економічних систем на прикладі Донецької області дозволило наочно відобразити наслідки дії зовнішніх факторів (політичних, економічних, інституційних тощо).

Виявлені наслідки негативного впливу зовнішнього середовища на результати функціонування економічної системи Донецької області в подальших дослідженнях забезпечуватимуть базу для розробки системи адекватних протидій до несприятливих змін.

Список використаної літератури

1. Василенко В. М. Територіальні економічні системи: теорія і практика функціонування: монографія / В. М. Василенко, Ю. В. Світлична. – Донецьк: ВІК, 2010. – 162 с.
2. Уманець Т. В. Оцінка регіонального економічного розвитку України: теорія і практика: [монографія] / Т. В. Уманець, О. В. Лучакова, К. М. Косьміна. – Донецьк: ВІК, 2010. – 477 с.
3. Копосов Г. О. Сучасні проблеми функціонування й детермінанти інноваційного механізму регіонального розвитку / Г. О. Копосов, М. В. Шарко // Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 14–23.
4. Руденко Л. В. Порівняльна оцінка сучасного розвитку шахтарських міст Донбасу: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.05 / Руденко Людмила Валеріївна. – Донецьк, 2008. – 19 с.
5. Статистичний щорічник Донецької області за 2003 рік: довідкове видання [за ред. О. А. Зеленого] / Державний комітет статистики України, Головне управління статистики в Донецькій області. – Донецьк, 2004. – 436 с.
6. Статистичний щорічник Донецької області за 2004 рік: довідкове видання [за ред. О. А. Зеленого] / Державний комітет статистики України, Головне управління статистики в Донецькій області. – Донецьк, 2005. – 401 с.
7. Статистичний щорічник Донецької області за 2005 рік: довідкове видання [за ред. О. А. Зеленого] / Державний комітет статистики України, Головне управління статистики в Донецькій області. – Донецьк, 2006. – 403 с.
8. Статистичний щорічник Донецької області за 2006 рік: довідкове видання [за ред. О. А. Зеленого] / Державний комітет статистики України, Головне управління статистики в Донецькій області. – Донецьк, 2007. – 441 с.
9. Статистичний щорічник Донецької області за 2007 рік: довідкове видання [за ред. О. А. Зеленого] / Держкомстат України, Головне управління статистики в Донецькій області. – Донецьк, 2008. – 459 с.
10. Статистичний щорічник Донецької області за 2008 рік: довідкове видання [за ред. О. А. Зеленого] / Держкомстат України, Головне управління статистики в Донецькій області. – Донецьк, 2009. – 496 с.
11. Статистичний щорічник Донецької області за 2009 рік: довідкове видання [за ред. О. А. Зеленого] / Держкомстат України, Головне управління статистики в Донецькій області. – Донецьк, 2010. – 510 с.

Прийнято до друку 04.05.2011